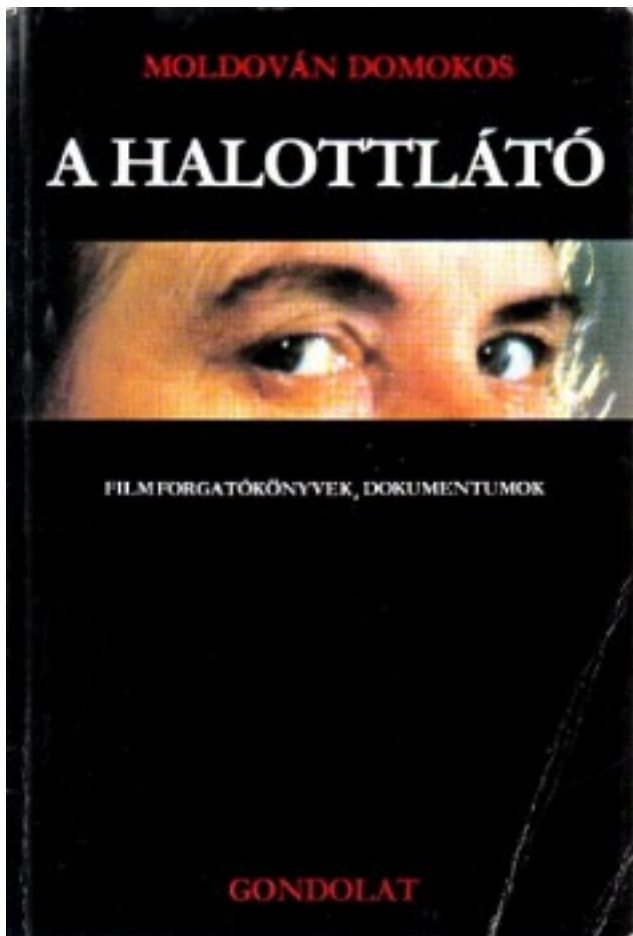

halottlátó

1. a magyar népi hitvilág olyan természetfeletti erejű személye (férfi vagy nő), aki az elhunytakkal érintkezni tud, vagy felőlük hírt hoz, néha segítségükkel gyógyít, vagy az időben távoliakról is tájékoztat (pl. hol az eltűnt állat, mikor jön meg a messzi földön levő hozzátartozó).

Egyéb elnevezése: beszélgetőasszony, látó, mondó, mondóasszony, néző. Egyes helyeken ellátónak, tudósebernek, tudósasszonynak is nevezik.

Tevékenységük gyakran révüléssel jár együtt. Néha a halottlátó gyógyított vagy jósló is.

A magyar halottlátóval kapcsolatos legelterjedtebb hiedelmek: Tudománya lehet „Isten rendelése”, ami már a születéskor megmutatkozik, mert jellel (pl. foggal) születik. Serdülő korában „látomások győtrik: természetfeletti lények jelennek meg és felszólítják, legyen halottlátó. A kiválasztott ellenáll, ezért betegeskedni kezd. Betegsége azzal végződik, hogy bizonyos időre „meghal”, tetszhalott lesz. Amikor így fekszik, akkor lelke elhagyja és a másvilágon jár. Lelkét ott valamilyen természetfeletti lény vezeti, az ágyon fekvő élettelen test ezalatt gyakran vért verítékezik. Hogy mi történt vele, amíg lelke a túlvilágon járt, nem árulhatja el. A rendszerint három napig tartó tetszhalottszerű állapot a legkiválóbb halottlátóknál még kétszer megismétlődik.

Az így halottlátóvá lett személy emberfeletti képességekkel rendelkezik: szándékosan és közvetlenül érintkezik a természetfeletti lényekkel, éspedig rövidebb ideig (egy, másfél óra hosszat) eszméletlenül fekszik (elrejtőzik, leragadtatódik, ellesz), ezalatt a lelke vagy a túlvilágra megy, hogy ott kapcsolatba kerüljön a szellemekkel, vagy azok jelennek meg őnála. Szórványosan az egész magyar etnikum ismeri; sűrűbb előfordulású a Zagyva–Sajó között, továbbá a székelyek és a csángók körében.

Egy-egy híresebb halottlátót messze földről is felkerestek, s tőlük elhunyt hozzátartozókról kérdezősködtek. A nevezetesebb halottlátókat lakóhelyükről nevezték el: novaji asszony, csépai ember, meggyesi jány.

A halottlátó hiedelemkörének bizonyos vonásai egyeznek egyes → táltosra vonatkozó hiedelmekkel és a samanizmus emlékeit őrzik. – Irod. Nyári Albert: A halottlátó (Ethn., 1908); Fekete József: Tudós asszonyok (Ethn., 1910); Diószegi Vilmos: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben (Bp., 1958). –

2. Halottlátó a mondában:

Tipikus mondaszözsék:

1. A tudományszerzéséről szóló mondák. a) Egy asszony templomba menet tükör helyett szentkép üvegébe nézve köti meg a kendőjét. Saját tükörképe helyett egy halálfejet lát, azóta tudománya van. b) Gyilkosság után egy asszonynak álmában megjelenik az áldozat, felfedi a gyilkost. Utána „lebetegszik”. Álmában jár a mennyországban. Azóta halottlátó. c) Egy halottlátó kijelenti, hogy X asszony öröklí majd a tudományát a halála után. Az illető asszony sokat imádkozik. Karácsony éjszakáján fényjelenségek után sorra jelennek meg ismerős halottai. Azóta halottlátó.

2. Útban a halottlátóhoz. A halottlátóhoz (javashoz, tudóshoz stb.) tartó társaság egyik tagja szellent: „Ha nem tud segíteni, ez a fizetsége!” A halottlátó tőle nem fogad el fizetséget, mert már útközben megfizetett. Változat: A halottlátó tud arról, hogy amikor a fizetségbe hozott tyúkot otthon kiválasztották a számára, az asszony azt mondta, hogy a könnyebb is jó lesz. A halottlátóhoz fűződő mondák félúton vannak a → memorattól a → fabulat felé.

3. Tudósításai a másvilágról. a) Egy napon meghalt hármaskörök anyjának hírül adja: gyermekei a Szentháromság három karját töltik be. b) Szomszéd faluban történt halálesetről ad hírt. c) Tetszhalottról ad hírt. A sírt felásva a halottat valóban hasra fekvé találják. d) Király (Ferenc József) meg akarja idéztetni egyik halottját. A halottlátó válasza: megteheti, de a király abban a pillanatban meghal. A király kéri, hogy éreztesse meg vele. Csoszogást hall, hideg kéz érintését érzi. A király Mária-szobrot állíttat a halottlátó udvarán. Ugyancsak Ferenc Józsefnek ugyanez a halottlátó elmondja, hogy felesége, Erzsébet milyen halotti ruhában nyugszik és megállapítja, hogy fia, Rudolf nincs a halottak közt.

4. Élménytörténetek a halottlátó tudósításairól: halott ruhájáról, kívánságáról (mise, ima, egyéb tanács, pl.: mindent mondhat a hozzátartozó, csak azt nem, hogy „csak még egyszer jöjj vissza” stb.), meggyilkolt tetemének hollétéről stb.

MELLÉKLET:

Tóth Eszter Zsófia:

"Férje ott akarta hagyni... ezért keresett valami vigaszt a jósoltatásban" - a jósoltatás miatt pártból kizárt munkásnő esete

Ortutay Gyula, a Kisgazdapárt polgári, baloldali "0" csoportjának vezető tagjaként, 1945 januárjától 1947 márciusáig a Magyar Rádió és a Magyar Távirati Iroda, illetve a Magyar Központi Híradó Rt. elnökeként feltételezhetően az ország egyik legjobban informált politikusa volt. Az MTI munkatársai külön is gondoskodtak az ő tájékoztatásáról. Ilyen célt szolgálhatott az alábbi hírgyűjtemény.

A jósoltatás a szocialista állam hivatalos beszédmódjában, akárcsak a vallásosság, olyan irracionális alapokon nyugvó hiedelemnek számított, amely nem fért össze a racionális világképpel. Így az egyén vélekedéseit befolyásolni szándékozó állam kifejezetten büntette azt, aki jósnőhöz járt. A Budapesti Harisnyagyár pártiratai között egy olyan fegyelmi ügyet találtam, amelynek során a formázóműhelyben dolgozó K. Mátyásné a III. kerületi pártbizottság emiatt zárta ki 1959-ben a pártból. Az iratok alapján nem derül ki, hogy miért éppen K. Mátyásné vádolták meg azzal, hogy jósoltatott magának. A fegyelmi ügyet tárgyaló alapszervezeti taggyűlés jegyzőkönyvéből megismerhetjük, hogy miért helytelenítették a K. Mátyásnéval egy alapszervezetben levő párttagok az érintett eljárását, és mivel védekezett a megvádolt személy. A felszólalók - a kor hivatalos beszédmódjának megfelelően - K. Mátyásné szocialista emberré nevelhetőnek tartották, de csalódtak benne, mert "Krisztus nevében és bibliai idézetekkel agitált", és ez a "marxista világszemlélettel" nem összeegyeztethető. Ráadásul munkatársait a jósnő már nem fogadta, így azokat egy "spiritizta paphoz" irányította. Azok, akik védtek K. Mátyásné, megjegyezték, hogy "paraszt származású" és "a falusi emberek téli estéken a Bibliát olvassák". Ezen felül a formázó dolgozóit olyanoknak ábrázolták, akik "között különösebb szervezést nem kellett kifejteni, hogy elmenjenek jósnőhöz, mert ott általában az ilyen dolgokat kedveli a dolgozók egy része".¹ K. Mátyásné a jegyzőkönyv szerint magánéleti érveket hozott fel arra vonatkozóan, hogy miért ment el a jósnőhöz, illetve a többieket miért biztatta ugyanerre. Eszerint: "férje ott akarta hagyni és nagyon el volt keseredve, ezért keresett vigaszt a jósoltatásban".

A fegyelmi ülésen nem alakult ki konszenzus, hogy ki kell-e ezért zárni K. Mátyásné a pártból, vagy elegendő, ha "megrovást" kap. A szavazás eredménye nagyon szoros lett: tízen a kizárás mellett, tízen a kizárás ellen szavaztak. Akik a kizárás ellen szavaztak, azzal érveltek, hogy így K. Mátyásné végleg elveszik a párt számára, és elmerül a "bibliai idézetek" mocsarában. A végső, a kizárást megerősítő döntést a III. kerületi pártbizottság hozta meg. Mint második dokumentumunk is utal arra, K. Mátyásné főbűnéül azt rótták fel, hogy vallásos volt, ilyen értelmű agitációt folytatott, és a jósnőhöz munkatársait is elvitte.²

Azok közül a harisnyagyári munkásnők közül, akikkel életútinterjúkat készítettem (ők egy műhelyben dolgoztak K. Mátyásnéval), két visszaemlékező mesélt el olyan történetet, amely

arról szolt, hogy jártak életükben halottlátónál vagy jósnál. Egyikük, Ki. Gyuláné magától mesélte el történetét, ezek után T. Jánosnénál kifejezetten rákérdeztem arra, hogy járt-e halottlátónál. Ezek az elbeszélések elemeikben nem sokban különböznek azoktól a történetektől, amelyeket néprajzosok gyűjtöttek össze a halottlátókkal, jósokkal kapcsolatban.³ Kutatásom során inkább azon lepődtem meg, hogy történetem szereplői képesek hasonló történeteket az új lakótelepeken elmesélni, hasonló történetszerkesztéssel, mint amilyeneket a néprajzkutatók a falvakban gyűjtöttek össze. *"1994 januárjában 40 évesen meghalt a nővérem legidősebb lánya. Itt Pesten volt előtte kórházban, én látogattam. Ugyanabban az évben, decemberben az édesanyám. Előtte lent ápoltam Lőrinciben.⁴ Akkor, amikor lent ápoltam, elhatároztam, hogy elmegyek, mert van ott egy olyan asszony, aki látóasszony. A halottakkal tud kapcsolatot teremteni... Mondtam a nővéremnek, hogy elmegyek hozzá. Mondta, hogy ne menjek. Mondtam, de én kíváncsi vagyok. Telefonon kellett bejelentkezni. De ő nem tudta, hogy én ki vagyok. Elmentem. És ő mondta, hogy egy férfi akar velem beszélni. Ez az édesapám volt. Nem tudta ez az asszony, hogy ki vagyok, de jól elmondta a körülményeket, hogy én most egy súlyos beteget ápolok. Aztán mondta, hogy egy nő akar velem beszélni. Az volt a nővérem lánya, mert olyan dolgokat mondott, amit csak mi ketten tudtunk, mert nekem mondta a kórházban. Utána mondta, hogy jön még egy asszony, az is velem akar beszélni. Gondolkoztam, hogy ki lehet. Talán édesapám testvére. A látóasszony azt mondta, hogy ez az asszony nagyon sokat bántott engem életében és most nem tud nyugodni addig, amíg én meg nem bocsátok neki. És akkor rájöttem, hogy ez az anyósom lehet. Utána el is mentem a sírjához és vittem neki virágot. És azt letettem".⁵*

Ki. Gyuláné történetében, a "látóasszonynál" tett látogatásnak az volt a funkciója, hogy életének egy olyan fontos szereplőjével békítette meg, az anyósával, akivel évtizedeken keresztül haragos viszonyban állt és annak halála előtt sem tudott vele kibékülni. Bár látogatásának céljaként a "kíváncsiságot" fogalmazta meg és nem olyan okot, mint amit általában azok szoktak elbeszélni, akik felkeresik a halottlátókat, mégis úgy ábrázolja, hogy a látogatás nyomán egy olyan halottal rendeződött viszonya, akinek esetében erre nem is számított.⁶ A halottlátónál tett látogatását nem úgy készítette elő, ahogy az régebben szokásosnak számított: nem kereste fel az elhunytak sírjait, hanem telefonált. Viszont ahogy a halottlátónál tett látogatását leírja, az számos olyan elemet tartalmaz, mely másoknál is visszatérő: a látóasszony, bár korábban nem ismerte őt, elmondta életkörülményeit, és megidézte összes fontos halottját.

T. Jánosné elbeszélésében ismertetett egy már-már konvencionálisnak mondható történetet a halottlátónál tett látogatásról, amelyen ő nem vett részt. Mikor ezt a történetet befejezte, rögtön áttért egy olyan elbeszélésre, amelyben egy jósnőnél tett látogatását idézte fel, de ebben a történetben, ahogy a jósnőről beszél, keverednek azok az elemek, amelyekkel csak a halottlátókat illetve csak a jósokat, jósnőket jellemzik.

"T. E. Zs.: - Volt ott a faluban halottlátó?⁷

T. Jánosné: - Hát ott nem, de a keresztanyám volt egynél. És amikor mentek hozzá, útközben púzott egyet és azt mondta, ezt fizeti majd ő a jósnőnek. És amikor odaértek, őt azzal fogadta az asszony, hogy magának nem mondok semmit se. Kérdezte, miért. Mert amikor idefele jöttek, maga már megadta a fizetségemet. Így tudta. Az egyik barátnőm Pesten mondta, hogy menjünk

el jósnőhöz. Én nagyon nem akartam, mert féltem, nehogy úgy járjak, mint a keresztanyám. Aztán mégis elmentünk, a Boráros térnél volt valahol, már nem emlékszem pontosan. Beléptünk, volt egy kristálygömbje, meg olyan félelmetes volt, egy fogatlan öregasszony volt. Nekem rögtön megmondta, hogy mostohaapám van, meg két idősebb lánytestvérem. És ez így is volt. Akkor még jobban megijedtem, hogy mit mond még. És azt mondta, hogy van valaki körülöttem, de nagyon vigyázzak... És azt is mondta, hogy menjek hozzá vissza szeptemberben, mert akkor majd mond még valamit. És akkor szeptemberben ismerkedtem meg a férjemmel, de nem mentem már hozzá vissza. És azt is kérdeztem tőle, hogy mi van a nagybátyámmal. Mert volt nekem egy nagyon kedves nagybátyám, aki, ha jött hozzám, mindig engem vett ölbe. Amikor elvitték a háborúba, akkor mindig én írtam neki a levelet. Azt írta az utolsó levelében, hogy már nemsokára jön haza, én meg válaszoltam, hogy nagyon várjuk. Nem írt többet, nem jelentkezett, sosem kaptunk hírt felőle. Ezért kérdeztem én a jósnőt felőle. Azt mondta, hogy érzi, hogy itt van, de nekem nem mondhat semmit, esetleg a feleségének vagy a lányának, de nekem nem".⁸

A történet első fele a halottlátóhoz vezető út olyan ábrázolása, amely gyakori a látóasszonyokról szóló elbeszélésekben: a keresztanya gyalog megy abba a faluba, ahol a látó lakik, és mire odaér, addigra a látóasszony már tudja, hogy - elég sajátos módon - megadta a fizetségét. A történet második felében a budapesti jósnő rendelkezik olyan képességekkel, amik csak a jósokat jellemzik, vagyis a jövőbe lát, ismeri a számára ismeretlen emberek életét. De kapcsolatba tud lépni a halottal, a nagybácsival, ami már csak a halottlátókra jellemző tulajdonság.

Persze a visszaemlékezők mai vélekedéseit a jósoltatásról, halottlátókról nem csak az befolyásolhatta, hogy a szocialista rendszerben egy vallásellenességet propagáló szervezet tagjai voltak. Az a sokrétű hatás, amely a visszaemlékezőket érte - akik falusi környezetből fiatal lányokként nagyvárosi környezetbe csöppentek és előbb cselédként, majd évtizedekig betanított munkásként ugyanazon a munkahelyen dolgoztak -, nem is fejthető meg egyértelműen. Hiszen életükben nem csak a "hagyományok", hanem a nagyvárosi új szomszédság, a munkahely és a média is normateremtő volt.

1 BFL BB 8. fond. XXXV (8) C Budapesti Harisnyagyár iratai. Az MSZMP csúcsvezetőségi értekezlet. 1958.

2 BFL BB 8. fond. XXXV (8) C Budapesti Harisnyagyár iratai. Molnár Ernő, a III. kerületi MSZMP első titkárának levele K. Arankához, a Budapesti Harisnyagyár párttitkárához. 1959. február 19.

3 A putnoki halottlátóról film is készült. Ennek forgatókönyvét Id. Moldován Domokos: A halottlátó. Gondolat, Budapest, 1982. 161-293. Az 1978-as filmbemutató és rádióműsor hatását elemezte a Tömegkommunikációs Kutatóközpont: Hanák Katalin-Szilágyi Erzsébet: Egy különös jelenség. "A halottlátó" a tömegkommunikációs eszközök tükrében és a közvéleményben. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1979.

4 A visszaemlékező szülővárosa.

5 Interjú Ki. Gyulánéval. 2001. február 26. 11-12. vissza a szöveghez

6 Általában elhunyt hozzátartozókkal kapcsolatos kérdésekkel keresik fel a halottlátót. Olyanok, akiknek a hozzátartozójuk hirtelen halt meg és nem tudott végrendelkezni, vagy a halottal kapcsolatos rendezetlen (családi, gazdasági, egyéb) ügyük volt. Mások hozzátartozójuk halála

Írta: Jenő

2010. augusztus 25. szerda, 09:35 - Módosítás: 2010. augusztus 25. szerda, 10:08

után nyugalmáról akarnak nagy odaadással gondoskodni, vagy környezetükben rendkívüli eseményeket észleltek, melyek az elhunyttal hozhatóak kapcsolatba. Kunt Ernő: Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Gondolat, Budapest, 1987. 204-205.

7 A kérdés a visszaemlékező szülőfalujára vonatkozik.

8 Interjú T. Jánosnéval. 2002. május 1. 49-50.

(http://www.archivnet.hu/old/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=111)